

Magtymgula akyl ýetirjek bolsaň...

Category: Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny öwreniş, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Magtymgula akyl ýetirjek bolsaň... MAGTÝMGÜLA AKYL ÝETIRJEK BOLSAÑ...

Beýik akyldar Magtymguly Pyragynyň döredijiligine düşünmek

ürçin, onuň her bir goşgusyny aýratynlykda derňew etmek gerek. Sebäbi goşgynyň bir ýa iki setiri, hatda bir bendi-de şahyryň aýtjak bolýan pikirini öz içine alyp bilmeýär. Magtymgulynyn her bir goşgusynyň manysyny dogry kesgitlejek bolsak, ilki bilen, goşgudaky sözleriň, sözlemleriň asyl manysynda ýa göçme manysynda ýa-da köp manyda gelýändigini anyklamak zerur. Käbir goşgularynda Magtymguly Pyragy köp many aňladýan sözleri ulanypdyr. Mysal üçin, «Ýykmaýan ärden» diýen goşgusynda akyldar:

Hiç köňül şatlygy çykmaý,
Bir köňül ýykmaýan ärden. –

diýip, adamyň ähli adama hemise ýagşylyk edip bilmejekdigini belleýär. Ynsanyň haçanam bolsa bir wagt kimdir biriniň göwnüni ýykmagy mümkün. Aýdaly, pæk göwünli adam gowy adamlara ýagşylyk etjek bolsa, ýamanlaryň göwnüne degmeli. Magtymguly bu iki setirinde köp manyly düşünje berýär. Şahyr:

Ýagşylyk tamasyň etmäň,
Ýamanlyk çykmaýan ärden. –

diýen setirlerinde sözleri köp manyda ulanypdyr. Şol sebäpli bu iki setire anyk bir düşünje bermek bolmaýar. Ol goşgy setirleriniň iki hili düşündirişi bar:

1. Ynsan adama ýagşylyk etmek üçin kalbyndan şol adama bolan ýamanlygyny, ýigrenjini çykarmaly, çünkü, adam ýigrenýän adamyna ýagşylyk etmeýär.
2. Şahyr ajysy bolmadyk adamyň süýjüsiniň-de bolup bilmejegini nygtaýar. Özem bu düşündirişler biri-birini inkär etmeýär. Tersine, biri-biriniň üstünü ýetirýär.

Magtymguly Pyragynyň goşgy setirlerindäki sözleriň hemmesini köp many aňladýan söz hökmünde düşündirjek bolmak nädogrudyr. Mysal üçin, akyldaryň «Atça bolmaz» diýen goşgusyndaky:

Güýjüň, kuwwatyň gidende,
Ogul-gyzyň ýatça bolmaz. –

diýen setirindäki «ýat» sözünü aýal manysynda düşündirjek

bolmak ýalňyşlykdyr. Yslam dininde aýal ýat hasaplanman, är-aýal bitewilikde bir jan, bir ten hasaplanýar (Kuran «Aýallar» süresi, 3-4-nji aýat). Beýik akyldar Magtymguly Pyragy-da yslama uýup, onuň adamzat barasyndaky ideýasyna uly hormat bilen garapdyr. Galyberse-de, türkmenleriň öz gadymy ynanjy boýunça-da, är-aýal biri-birine ýat görülmändir. Tanamaýan, bilmeyän keseki adama gyzyny durmuša çykarmagy ata-babalarymz özüne namys bilipdir. Türkmen gyz çykardanda, oglan ýeriň ýedi arkasyny yzarlap, onuň aslyna doly belet bolupdyr. Şol sebäpli Magtymgulynyn «Atça bolmaz» goşgusyndaky «ýat» sözüne asyl manysynda düşünmeli.

Beýik akyldaryň käbir goşgularında çekimlini uzyn aýdanyňda bir many, gysga aýdanyňda başga many berýän sözleri hem taky anyklamaly. Magtymgulynyn «Mala seretmez» diýen goşgusynda:

Dogmadyk oguldan dogan daş ýagşy,
Nadan ogul atasyna seretmez –

diýen setirlerdäki «daş» sözünüň çekimlisini gysga aýtmaly, çünkü, Magtymguly öz oğluň bolmasa-da, daşyň-kesekiniň çagasynyň bolany ýagşy diýen ideýany bermäge synanyşýar. Şahyryň ol setirdäki «daş» sözünüň ikinji manysy bolsa, oğul bolmadykdan gyz bolany ýagşydyr diýen düşünjäni berýär. Türkmen gyzy kişi (keseki) maşgalasy hasaplaýar. Halkymyzyň gyzy kişi maşgalasy hasaplamaçy kemsidilmek bolman, gelin bolup gelen gyzyň şol maşgalanyň aslynda bir jan, bir ten agzasydygyny nygtamak üçindir. Diýmek, ata-babalarymyzyň düşünjesine görä, gyz gelin bolup baran öýüniň şolar bilen deň derejedäki agzasydyr.

Magtymguly goşgularında pikirini gaty gysga hem delilli esaslandyrypdyr. Şahyryň beýan edýän ideýasynyň aňyrsynda ýaha yslam kada-kanunlary ýa-da öz däp-dessurlarymz, ynanjymz ýatyr. Yslam dininde, ata-babalarymyzyň ynanjynda ýalan sözlemek halanmandyr. Magtymguly Pyragy-da goşgularynyň birnäçesinde ýalan sözlemegi berk ýazgarypdyr:

Hudany unudyp, ýalan sözländen,
Läkin, lal oturyp, dymmak ýagşydyr.

(«Gymmat ýagşydyr»).

Emma Magtymguly «Alan ýagşydyr» diýen goşgusynda:

Ýalançy Taňrynyň duşmany diýrler,
Emma jaý ýerinde ýalan ýagşydyr –

diýip, ýerini bilip ulansaň, ýalan söz aýtmagy akláyan ýaly.
Hakykatda bolsa, bu beýle däl. Ýalan sözüňem belli bir
ýagdaýlarda uly hyzmat bitirýändigini şahyr gysgaça aýdyp
geçipdir. Duşmanyňa doly syr bermezlik üçin, iki adamy ýa-da
bozulan maşgalany ýaraşdyrmak üçin ýa-da arassa, päkgöwünli
bir ynsany ölümden halas etmek üçin, ýalan sözlemeklige rugsat
berilýär.

Magtymgula yslama uýan bolsa-da, dini fanatlar ýaly, ýa-da
sufistlee ýaly, halky diňe Hudaýa çäksiz derejede tagzym
etmäge çagyrmandy. Ol yslam kadaz-kanunlaryny, dünýä hem
ölümden soňky ýasaýyş hakyndaky dini filosofiýany örän sada,
ýöne kämil derejede halka düşündiripdir. Ol zerur halatynda
pikiriniň ynamdarlygyny berkitmek üçin, şerigat kanunlaryna
salgylanypdir:

Bäş wagty berjaý kyl, musulman bolsaň,
Bilip, ahyretiň gamyny iýseň,
Janyň barlygynda haýyr gazansaň,
Rahat ýatjak ýeriň – kümmet ýagşydyr.
(«Gymmat ýagşydyr»)

Emma Magtymguly durmuş meselesini diniň filosofiýasy bilen
çözmek pikirinden daşda bolupdir. Ol ar-namysly, pähim-
paýhasly bolmagy yslama uýmakdan ýokarda goýýar:

Kurany köýdürüp, butga kyl sežde,
Merdumga azar iş ediji bolma.
(«Gidiji bolma»).

Şahyr aýdan sözünde tapylmaýan adamlardan dine müñkür bolan
imansyzlaryň ýagşydygyny nygtaýar:

Her kim tapylmasa aýdan sözünde,
Dine müñkür bolan ýezit ýagşydyr.
(«Gymmat ýagşydyr»).

Magtymguly ýagşy niýetli adamyň Hatam ýaly sahy bolup, gyzyl paýlaýan ynsandan has peýdalydygyna ynanypdyr:

Hatam bolup, günde gyzyl berenden,
Köñülde edilen hümmet ýagşydyr.

Dogrudanam, Magtymgulynyň aýdyşy ýaly, ynsanyň gözünü gzyldan-puldan doýrup bolmaýar:

Kyrk şähri gzyldan dolduran Karun,
Gözi gumdan doldy, puldan doýmady.
(«Ykbal bolmady»).

Ýagşy niýetli, päli arassa ynsan nebsini jylawlap, kanagatly bolýar. Olar adamlaryň arasynda halallygyň artyp, haramylygyň kemelmeginiň iň uly sebäpkärleridir. Diýmek, Magtymguly sahy adamyň pul ýa bolmasa başga zady oñar-oñmaza berende, diňe bir adama ýa-da bir maşgala kömek edýändigini, ýagşy niýetli ynsanyň bolsa, ähli adamzada nusgadygyny nygtapdyr.

Magtymguly adamzadyň gözüniň doýmaz-dolmazlygyny bellese-de, maddy dünýäniň baýlygyny-da, lezzetini-de inkär etmändir:

Mollalar ahyret sözün söylärler,
Müñkür olma, gerçek işdir eýlärler.
Kim biler ki ahyretde neýlärler,
Iýip, içip, münüp, güçüp öt ýagşy.
(«Ýat ýagşy»).

Bu goşguda Magtymguly ynsanyň kyýamatda nähili borka diýip, özüni howsala basdyryp ýörmän, Ýaradanyň halal eden zatlarynyň ählisinden adama ýerlikli peýdalanmagy ündeýär. Sufistleriň howsala bilen aýdyşy ýaly, Hudaý adamlara diňe özüne tagzym etmegi buýurmandyr. Ol ynsana halal ýol bilen iýip-içmegem, münüp-guçmagam gadagan etmändir. Adamzadyň Allanyň rugsat eden halal lezzetinden yüz öwürmegi diňe bir jemgyýetiň däl, älem-

jahanyň hem sazlaşygyny bozýar.
Magtymguly durmuşda rysgal-döwletiň adamzat üçin esasy arzuwdygyna düşünipdir. Şonuň üçinem ol her bir musulmanyň maddy baýlykdan ýeterlik paýynyň bolmagyny diläpdir:

Muhammet ymmaty malsyz bolmasyn,
Malsyz bolsa, dogan-gardaş ýat bolar.
(«Ýat bolar»).

Magtymguly pany dünýäde garyba mynasyp baha berilmeýändigini, olaryň kemsidilýändigini, rysgal-döwletli ynsana bolsa artykmaç baha berilýändigini belläpdir:

Garyp aýak ýalaň, kendir guşakdyr,
Bir märekä barsa, orny aşakdyr.
Garyplar at münüp, depse eşekdir,
Döwletliler eşek münse, at bolar.
(«Ýat bolar»).

Magtymguly her hili ýagdaýda-da ynsany sabyrly bolmaga çağyrýar, bisabyrlygy, gyssanmaçlygy betbagtçylygyň gözbaşy hasaplaýar:

Bisabyr gul tiz ýolugar belaga,
Sabyrly gul dura-bará şat bolar.

Gysgaça aýdanyňda, Magtymguly yslama uýsa-da, sufizm wekillerine uly hormat bilen garasa-da, ähli babatda yslam filosofiýasyny özüne baş ýörelge hasaplamandyr. Ol, ilki bilen, türkmen halkynyň agysyna aglaýar. Magtymguly türkmeniň ylmynyň-bilminiň, edebiniň-ekramynyň ýokary bolup, tire-taýpa dawalaryndan saklanyp, bir döwlete gulluk etmegini arzuwlaýar. Magtymgulynyn bu mukaddes arzuwy bolsa, Garaşsyzlyk zamanasynda hasyl boldy.

Döwletmyrat ÝAZGULYÝEW.

edebiyatwesungat_99 Magtymgulyny öwreniș